

ERDÉLYI MÚZEUM

XVI. kötet.

1899.

VII. füzet.

Az örök békéről.

Négy évvel azelőtt száz esztendeje múlt annak, hogy *Kant*, a nagy königsbergi philosophus „*Zum ewigen Frieden*“ cz. klasszikus böleseleti értekezése megjelent. Arra a kérdésre akart abban megfelelni, hogy nem lehetne-e az emberiséget a háború természeti állapotából átvezetni az állandó béke tökéletes kulturállapotába? Záróköve ez a mű az ő gyakorlati philosophiai rendszerének, s legmértöbb kifejezése a múlt század politikai gondolkozásának. *Kant* szerint az örök béke az emberiség fejlődési történetének végeztelje; a belső állami szervezet s a külső békepolitika legteljesebb kölcsönhatása; a természeti szükségességnek s az emberi szabadságnak teljes kiegyenlítése; az általa annyira hirdetett és zseniális módon rendszerezett „tisztá észnek teljes sekularizálása“. Mert hát szerinte az emberiség történeti fejlődése az erkölcsi tökéletesség lehető megközelítésében s az erkölcsi szabadság uralmának minden népekre és nemzetekre való kiterjesztésében áll.

De már előbb is foglalkoztak egyesek a világbéke eszméjével. Csak jelezni kívánjuk, hogy a régi világ az örökös háborúskodás kora: vagy az egyesek között, vagy az állami intézmény fennállása óta, az egyes népek és a községek között. Ritka kivétel egy *Probus* római császár, ki a *Krisztus* előtti harmadik században megparancsolta, hogy „nyugton maradjanak a fegyverek, és a népek ne fizeszenek hadi adót. A barom az ekőé legyen és a ló a békének szolgáljon. Sehoh ne legyen esata és nem akarjuk, hogy harezosokra szükségünk legyen“. De tudjuk, hogy ezzel szemben *Platon* a vitézek rendjének, az állandó hadseregnek a szószólója „*Respublica*“ cz. művében.

S az ókori háborúskodó népek között a *zsidók* sem tettek kivételt. A legyőzöttek sorsa náluk sem lehetett más, mint a megsemmisülés. A véres boszú érzete hatja át a zsidóság legjelesebb fiait a legyőzöttek iránt. Pedig e véres boszú hatalma nála a leg-

tisztább isteneszmével párosult. Jehova szózataként hangzik a zsidóság körében a „szemet szemért és fogat fogért“! véres követelménye. A zsidó törzseknek a pogány bálványimádástól való félelme tette lehetetlenné az ellenségek kímélését. Egy próféta volt az, ki, bár istenismerete messze fölötte állott a korabeli összes népek vallásos fel-fogásának, mitsem akart tudni az elfogott harezosok kíméléséről, és Saul jelenlétében az amalekiták királyát a fölfegyverkezett tömeg szemeláttára levágta. És Sámuel próféta hirdeti azt a tant, hogy a királynak és népének részvéte és kímélete a legyőzött ellenséggel szemben összeesküvés volna a megtisztult isteneszme ellen. S már Józua is Jerikhó elfoglalása után megparancsolta, hogy nem pusztán a legyőzött ellenségek, hanem a férfiak és asszonyok, öregek és fiatalok, barmok, juhok és szamarak a törvény értelmében kímélet nélkül levágandók. A zsidók viszonya a szomszédos népekkel szemben tehát még ellenségesebb, mint a helléneké a barbárokkal szemben. Általában véve a békés kulturát senki sem ismeri az antik államphilosophusok között, sőt Aristoteles is Nagy Sándor hódító hadjárataitól várja az ázsiai és hellén kulturának egybeolvadását. Legfejebb Ovidius, a költő, homályosan sejtí és félve reméli a bűnétől és tartozásától megtisztult emberiség körében egykoron a békés együttélés paradicsomi állapotát.

A zsidóság, s általában az antik világ harezias gondolkozásával és ellenséges érzületével szemben a *kereszténység* örök „békességet“ hirdetett „a földön“ és „az emberekhez jóakaratot“. Istenországa körében „minden emberek“ testvériességét nem dönthetik meg sem a nemzeti korlátok, sem pedig a polgári jogok privilégiuma vagy a rabszolgaság. Nincs többé „kiválasztott nép“ a földön, miután Israel a maga Messiását elvetette. Istenországa, miután legyőzte a világot, nem ismer többé háborút. Hol a kereszt evangéliuma áthatja az emberek szíveit, ott békének kell honolnia a népek és nemzetek között. S már e földön is el kell tűnnie minden erőszaknak és leigázásnak. „Békesség legyen a földön, és az emberekhez jóakarata“, és „békét hagyott a Megváltó a maga híveinek, a melyet e világ nem adhat, de el sem is vehet“. És „mondá Jézus Péternek: tedd el a te szabályadat helyére, mert valakik fegyvert fognak, fegyverrel kell veszniök“.

De már a középkori egyház a maga világoromra törekvő

pápaságával (VII. Gergely, III. Sándor, III. Ince) és universális vallásháborúival minden ízében harcziás jellegű. Egy Augustinus az egyházi atyák közül nem ismeri a háború idején az ellenség szeretetét és egyetemes zsinati határozatok egyházi átokkal sújtják a hűtelen katonát. Harcziasság, és nem békeszeretet volt az, mely államvallássá tette a keresztyénséget Nagy Konstantin alatt. A pogány római katonajog legfontosabb tételei a keresztyén császári korszak törvénykönyveibe is kerültek. A felebaráti szeretet erkölcsi törvénye azt a katonajogot át nem hatotta a középkorban. Ritka kivétel az, hogy egy Odilo francia apát rövid időre fölmeri vetni „az istenbéke“ eszméjét. Harcziásabb a középkori pápai uralom, mint a hellének vagy rómaiak merev jogállama, mert megteremtette a háborúskodás egy új nemét: a vallásháborút. Gyakran világi eszközökkel támadja az államot, a melyben Augustinus módjára csakis rendőri szolgálatokat teljesítő „ördögi államot“ lát. A keresztes-hadjáratok alatt még a jócselekedetek érdemszerűségével is ruházta fel a hitetlenek elleni véres küzdelmet. Tűzzel, vassal kiirtani a hitetlent és eretneket! — ez a harcziás középkori pápaság jelszava az egész vonalon.

S bár a reformáció más állást foglalt el az állam és az eretnekség fogalmával szemben, a háborúról szóló középkori felfogáson lényegesen keveset változtatott, sőt a külső és polgári háborúk kérdésében hosszas ingadozás után a kath. egyház régi traditióit követte. A háborúskodást ő is dicséretes cselekedetnek mondotta, sőt Luther prédikált is „a törökök ellen.“ Csakis a prot. sekták közül a mennoniták és quäkerek tesznek itt kivételt, kik minden gyilkolást elvetnek még a háborúban is s az ellenség szeretetének kötelességét a felebaráti szeretet legfőbb törvényének mondják.

Általában véve a keresztyén hitnek világhistóriái állása a világbéke problémájával szemben, más vallási rendszerekhez viszonyítva, sok tekintetben közvetítőnek mondható. Mig ugyanis Mózes vallása és az Islam megengedi, sőt megparancsolja a más népek leigázását sőt kiirtását, addig a keresztyénség a maga okírataiban háborús hittételeket nem ismer. A keresztyénség nem a kard vallása, mint azt az Islam, sőt még a zsidóság sem tanítja az emberi személyiség megsemmisülését s a halál örök nyugalját, mint a buddhizmus. A keresztyénség vallásos rendszerében eszerint két

eszme hatja át egymást: a béke, mint az emberiség jövődjé teljességének a reménye s a küzdelem, mint az egyesek önlegyőzésének szükségképi követelménye, de azzal a parancsal összekötve, hogy szeretnünk kell az ellenséget is.

Már az eddigiekből is kiténik, hogy — mint *Holtzendorff* „Die Idee des ewigen Friedens“ 1882. cz. értekezésében megjegyzi — „die Begriffe des Friedens mit denjenigen des thatenlosen Genusses nicht zusammenfallen“. Krisztus tana nem ajánlja vagy magasztalja közvetlenül a háborút, mint az Islam, sőt az Úr azt mondja: a ki kardot emel, kard által veszzen el. A keresztyén moráltheológiában azonban főleg a jezsuitákéban, nagyon is eltérő felfogásokkal találkozunk a háború jogosúltsága tekintetében. Az állami praxisban korántsem volt oly nagy a különbség a jezsuiták katonás-egyházias morálrendszere s a protestáns udvari theologusok egyházi jellegű államtana között, mint közönségesen hiszik a tudósok.

A modern állam keletkezésével azonban a XVI-ik század óta lassanként kibontakozott a jogi tudomány a középkori scholastikus theologia lekötő traditióinak békóiból, hogy aztán a háború és a béke kérdésének jogi lényegét az eddiginél behatóbb vizsgálat alá vegye s azt a kérdést fölvesse, hogy voltaképen *jogosan ki viselhet háborút?* Keresztyénsége daczára a középkor közelebb jutott az örök háború kérdéséhez, mint az antik kultur-államok, mivel azok állami és polgári háborújához még hozzácsatolta az állameszme ellen folytatott egyházi háborút s az *ököljogot*. A középkori felfogás szerint ugyanis a háború vagy a hitért folytatott érdemetszerző szent küzdelem volt, mint a keresztes-hadjáratok alatt, vagy a vizáradásokhoz és epidemiákhoz hasonló természeti jelenség — isteni büntetésül az emberiség bűnösségeért, vagy végül a lovagoknak feudális rendi privilegiuma. Lényegesen változott a felfogás a XVI-ik század óta, mióta a legnagyobb elmék foglalkoztak az örök béke kérdéssel szívesen.

A XVI-ik században föllép *Gentilis*, a híres népjogtanító, a háborúban az állami hatalmak jogos küzdelmét látja. Új jogi elvet állított fel e tételével: „Csakis az uralkodónak vagy az államfőnek souverän akarata van feljogosítva a háború viselésére, a miért is bármely polgárháború, a nemes vazallusok fölkelése vagy a rendeknek fölfegyverkezett önségélye a béke megszegésével és hazaárulás-

sal azonos“. Ezt hirdeti 1588. Oxfordban megjelent: „A háború joga“ cz. művében. Így fogta föl a háborút verulami Bacon is, a modern philosophia angol megalapítója, ki szerint „a béke a normális jogi állapot“, a háború ellenben „pört folytató hadjárat, vagy fölfegyverkezett pörös eljárás“.

Ezekből az új államgondolatokból fejlődött ki 1625-ben a nemzetközi jog új tudománya a németalföldi Grotius-nál, ki természetjogi alapon tárgyalta a háború s a béke kérdését. Egyességet ajánlott a keresztyén hatalmaknak, mely szerint a nemérdekeltek ítéljenek a viszálykodó felek között s gyakorolják a végrehajtó hatalmat a béke biztosítására. Főbb gondolatai a következők: „Az egyes államok nem kényük-kedvük szerint élnek egymás mellett. Közlekedési viszonyaikat többé nem a nemzeti ellentétek szüntelen ellenségeskedése jellemzi, mint az antik világban, sem pedig az egyházi hitnek ellentéte, mint a középkorban, sőt inkább természetes közösségi törvények szerint egy keresztyén európai társadalmi állapotban élnek egymás mellett kölesönös jogokkal és kötelességekkel. A háború és a béke e népjogi érintkezésnek a legfőbb kifejezője. A háborúban is a jog uralkodik a hatalom felett“. Ez alapon a háború és a béke alapviszonyaira nézve három fejlődési fokozat vált ki különösebben, u. m.: az ókor által képviselt s a XVI-ik század által megújított *nemzeti állam*; egy világvallás és az egyház által képviselt s minden embereket egyformán kötelező *világmorál*; s a Grotius által a XVII-ik században tudományosan formulázott, s a békés érintkezés szükségletein s az államok egészséges társadalmi állapotain nyugvó, hitszakadásoktól független *világjognak* az eszméje, a mint annak tudományos teoriája aztán a westfáliai békében nyert konkrét kifejezést. Mi több, még a háborús idők alatti neutrális államok közötti jogi közösség eszméje is kezd tért foglalni az állami praxisban s a nagy tengeri háborúk szomorú tapasztalatain okúlva, a *szárazföldi* s a *tengeri béke* közötti megkülönböztetés megtételére vezetett s annak fokozatos megvalósulásra az európai népek és nemzetek politikai életében.

Az örök béke problémáját a XVIII. század elején földrészünk politikai irodalmában a francia *Saint Pierre* honosította meg. „Az örök béke helyreállítására vonatkozó tervezet“ cz. műve először Kölnben, majd második átdolgozásában Utrechtben (1713—1718.)

jelent meg s valósággal irodalomtörténeti nevezetességre emelkedett. E félig politikai-morális, félig phantastikus tartalmú mű egész Európában föltűnést keltett az egyes udvaroknál. A spanyol örökösödési háború pusztulásai voltak befolyással arra az apátra, a ki a Fenelon által képviselt szellemi iránynak s a francia humanizmusnak legerősebb híve abban a korban, a melyben a francia udvar frívól szelleme és életmódja uralkodott a kedélyeken. Az európai keresztyén államok szövetségét indítványozta, hogy kölcsönösen biztosítsák államaikat, trónjaik örökségét, kölcsönösen leszállítsák a nagy hadi kiadásokat, ezzel országaik belső javát eszközöljék, a nemzetközi szerződések szigorú megtartását biztosítsák, viszály esetén a szövetség közvetítse a békét és az igazságos elintézést, e végből mondjanak le a hadseregek tartásáról és fogadjanak el egy legfelsőbb szövetségtanácsot.

Az örök béke helyreállítására vonatkozó államszövetségi tervezete közelebbről következő 12 pontból áll: Az összes európai államok, területi jogaik épségének biztosításával, örök békeszövetségre lépjenek. A békés vagy háborús úton czéltört területi változtatások mindenkorra ki legyenek zárva Európában. Egy fejedelem több államnak ura nem lehet s csakis a spanyol korona maradjon a Bourbon-ház birtokában. A békeszövetség, az államszervezet fenntartását s a rebellisek leigázását kivéve, az egyes államok belső viszonyaiba nem avatkozhatik. Az egyes souverän-hatalmak csakis az európai társadalom ellenségei ellen foghatnak fegyvert. Az államok konfliktusait választott békebíróóságok döntenek el. Az az uralkodó, a ki a békeszövetségbe be nem lép, az abba való belépésre háborús úton is kényszeríthető vagy egyszerűen leteendő. A szövetség képviselőjének állandó székhelye valamely szabad város, s 24 képviselőből áll. Egy államnak csak egy szavazata lehet, de több kisebb államnak lehet közös szavazata. A költség a szövetséges államok jövedelmi arányában megállapítandó. A szövetséges képviselők rangsorozatában, a Bourbon-dinastia iránti ragaszkodásánál fogva, Franciaországé az első hely.

E tervezetnek tételei — mint látjuk — nemcsak az államok külső viszonyait, hanem azok belső szervezeti vitás kérdéseit is érintik. Megakadályozni akarják úgy a nép-, mint a polgárháborút békebíróóságok szervezésével és létesítésével. Szerzőjük még a hit-

vallások korlátain is felül tud emelkedni, s szószólója, kath. pap létére, a protestánsokkal kötendő állandó békének. Az emberiség testvéries szövetségését célozza Pierre, de Franciaország legyen mindenben az elsőbbség. A francia és a spanyol korona az idők végezetéig a Bourbon-házé legyen, a mivel abba a következtetlenségbe esett, hogy a belső politikában axiomaként hirdeti az emberek közötti demokratikus egyenlőséget, míg a külpolitikában a francia hatalom túlsúlyának az eszméje vesztegeti meg az örök béke helyreállítására vonatkozó gondolatait. Nem csoda, hogy sok kifogást emeltek ellene. Pierre apát szövetségi tervezetét sem az államférfiak, sem a korabeli philosophok nem helyeselték. Még a békülékeny természetű *Leibnitz* is a későbbi „szent szövetség”-hez hasonlóan, úgy ítélte felőle, hogy az örök béke csakis egy temető felíratául szolgálhatna, mert csak a holtak nem verekszenek. Különben gúnyosan azt javasolja, a mi egy alkalommal napjainkban Bismarck javaslatára be is következett, hogy a pápát kellene a népek békebíróságának elnökévé megtenni, ha hajlandó volna Nagy Károly kora egyházszervezetének a helyreállítására. És *Rousseau* is kivonatolta Pierre 3 kötetes művét, sőt kritikával kísérte világszövetségi javaslatát. Abban a nézetben volt, hogy az európai államok szövetsége nem kívánatos, mivel az csak forradalom útján volna megvalósítható s az azzal járó bajok csak évszázadok múlva volnának jóvátehetőek. Különben képzeldhetetlennek tartja, hogy a korlátlan hatalomra törekvő fejedelmek valamely általános népszövetségnek vetnék alá magukat. Rousseau tehát, mint később Kant, abból a történetellenes előítéletből indult ki, hogy a háborúskodás okai mindenkor csakis a fejedelmek önkényében keresendőek. A népek életérdekeinek természetes collisiói s azok mélyebb okai iránt neki és kora pragmatikus történeti felfogásának érzéke sem volt.

De bármiként ítéljenek is *Pierre* apát nép- és államszövetségi tervezetéről és annak gyakorlati megvalósulása lehetősége- vagy lehetetlenségéről, kétségtelen érdeme az, hogy az örökös dinasztikus kabinetházak s az általános állami nagyzási hóbort korszakában hatalmas szavát fölemelte annak a beigazolásául, hogy állandóbb békeállapotnak a fentartása nem csupán a gyengébb félnek, hanem általában az európai államok szövetségének jól felfogott érdeke, s ezzel elsőtől szembe állította az egyes hatalmasok háborús érdekei-

vel az európai kultúra maradandó békeérdekeit s beigazolta azt, hogy a durva erőszak uralma megszüntetésének köszönhetjük az emberiség haladását az anyagi és szellemi tökéletesedés terén.

Elnémúlt a gúnyolódás Pierre apát tervezete fölött, a mint a múlt század leghatalmasabb német gondolkodója, „elméletünk valóságos Herculese“: *Kant*, újból fölvette az örök béke problémáját.

Kant „*Zum ewigen Frieden*“ cz. 1795-ben megjelent klasszikus philosophiai tervezete azokat a föltételeket állapítja meg, a melyek mellett az emberiséget át lehetne vezetni a háború természeti állapotából az állandó béke tökéletes kulturállapotába.

Kant értekezése két részre oszlik, a melynek elseje az örök békére vonatkozó u. n. prälimináris, másika pedig az u. n. definitív vagy végleges czikkeket foglalja magában. A prälimináris czikkek következő követelményekkel állanak elő: Békekötésnek nem tekintendő az, mely új háborúra szolgáltat okot. Az egyik államnak a másik rovására való terjeszkedése megszünteti az államnak, mint morális személynek a jellegét és pusztá külső dologgá degradálja azt. Állam államot el nem foglalhat, mert mindegyik önjogú emberi társaság. Az állandó hadseregek szűnjenek meg, mert a fegyverkezés folytonos fenyegetéssel jár más államokra nézve, a népeket súlyos gazdasági válságokba keverik s a katonákat az emberi személyesség jogával ellentétes gépekké alacsonyítják le (sic!). Azért azonban koronként az állampolgárok a fegyvergyakorlatban oktathatók, mivel ezt a haza védelme teszi szükségessé a küllelenséggel szemben. Végül e czikkek még azt is hangsúlyozzák, hogy a más államok belső szervezetébe és kormányformájába való illetéktelen beavatkozás az államok autonómiáját sérti s azokat dolgokká alacsonyítja le.

A három definitív czikket pedig így formulázza: A polgári szervezet minden államban republikánus, azaz mai értelemben véve: konstitucionális legyen, a melynek, mint olyannak, az általa legrosszabb és despotikus kormányformának nevezett demokratiához semmi köze. A nemzetközi jog a szabad államok szövetségén alapúljon, s a világpolgári jog az általános vendégjog föltételeire szorítkozzék. Az egyes államok állandó békeszövetségben álljanak egymással, mivel azt az egyes államok autonom szabadsága s az állampolgárok zavartalan érintkezése kívánja meg; a miért is elveti az egyes államoknak egyetlenegy világállamba való beolvasztását.

Kant az általános népszövetség eszméjére, gyakorlati bölcselétének szoros consequentiájaként, a francia forradalom „szabadság, egyenlőség és testvériség“ eszméi alapján jutott el, s ha ő a Napoleon-féle hódító hadjáratok szomorú eredményeit megélte volna, bizonyára felhagyott volna az idealista, stoikus világpolgárság eszméjével és leghívebb követője, Fichte módjára, a lelkes német hazafiak sorába lépett volna. Kant a történeti érzéket teljesen nélkülöző múlt századbeli rationalismusnak befolyása alatt állott a maga ideális világszövetségével.

A vallási elmélet s az u. n. hittani jogiskola követői, mint *Ballanche* és nálunk *Lunkay*, a béke megalapítását csak a keresztyén vallástól, istenországba e földön való meghonosításától várják. És csak mellékesen megjegyezzük, hogy a háborúnak Kant által való elítélését néhány évtized múlva annak dicsőítése követte *Maistre* egyházas legitimismusában és *Leó* protestáns jellegű történetírásában, a mennyiben mindketten magasztalták a háborút, mint „welthistorische Hygienie zur Austilgung des „skrophulösen Gesindels“, und der Bevölkerungüberschüsse, als nothwendigen Volksaderlass“.

Leghelyesebben ítél még *Herder* a tervezett békejavaslatokról „Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit“ cz. művében. Azt hitte, hogy az örök béke csak az ítélet napján következhetik be, s hogy ez eszményi végezel nem is a kabinetek formális szövetségesei, hanem csakis a helyes ethico-politikai alapelveknek és érzületeknek a népekbe való átplántálása alapján érhető el. Ez érzületekhez nem a mindenáron való békét, hanem minden népnek észszerű önbecsülését számította, mely, a mint meg tudja védeni saját becsületét és szabadságát, épúgy tisztelni tudja más népek hasonló törekvéseit is. Az önvédelem — úgymond — gyökere minden emberi és nemzeti értéknek. Az a nép, mely önmagát nem becsüli, másokat sem tisztelhet. Az a nép, mely Olaszországhoz hasonlóan, önmagát meg nem védelmezheti, gúnyja és játéka minden nemzetnek. Csak az a nép alkot nemzetet, a melynek van ereje, akarata és állandó korszerű szervezete. Csalékony fantóm az a törekvés, mely minden népet, a szabadság s a fölvilágosodás fényes ezégerei alatt, egy közös ú. n. legjobb kormányformával akarna boldogítani, s általában minden népet egy közös szervezet alá szeretne szorítani. A történet valódi szelleme hagyjon meg minden népet a maga helyén; mert mindegyik önmagából alkotja meg magának a jog

szabályait s a boldogulás mértékét. Végül Aristoteleshez hasonlóan a különböző államformák relativ szükségességét mondotta ki, a melyeknek megalapítása az állami cél felfogásától s a politikai hatalom elosztásától, nemkülönben a népek jellemétől s történeti viszonyaitól függ.

Míg Herdert mélyebb történeti érzéke, addig *Fichtét* a napoleoni háborúk szomorú tanulsága vezette a világbékére vonatkozó nézeteinek felállítására. Korábban Kanttal az örök béke népszövetségében látta a történeti fejlődés végezelját s a gyakorlati ész feladatát, s azt hitte, hogy a felvilágosodottak világpolgári érzéke teljesen megnyugodhatik az államok sorsában és eselekvéseiben. A midőn azonban Napoleon kényuralmi világállama komoly valósággá kezdett válni, esztelen és gyűlöletes álmképnek deklarálta az universál-monarchia gondolatát. Az emberiség lényege — úgymond — az egyes nemzetek különféleségében nyilvánul, s csakis egyéni és nemzeti saját-ságaik szabad kifejlődése záloga és biztosítéka azok méltóságának és erényességének, míg azok nivellálása csak romlásra vezet a népelet összes köreiben. Ép azért — Fichte szerint — a hatalmas patrióta egyúttal a leglelkesebb világpolgár, s a bátor férfiaság s az erős nemzeti öntudat a valódi szabadság elnyerésére vezet.

Hegel-ék (Trendelenburg és mások) történetphilosophiája volt az, mely Fichtének és Herdernek az örök békéről szóló nézeteit a tudományos gondolkozás közkinésévé tette. Hegel ugyanis a racionalistikus történeti felfogásnak gyökeres hibáját abban látta, hogy az „az eszmét a valóságon kívül, egy soha meg nem valósítható elvont észideálban“ látta, mely legfeljebb a korlátolt és önző motivumok megsemmisítése útján volna csak megvalósítható. A történeti való életet ignoráló örök békének álmképétől tehát a história szilárd alapjaira vezette vissza Hegel a maga kortársait. Megmutatta különösebben, hogy az arra való érzék az észszerű eszméknek s a mozgató életerős ideáknak gazdag kincseit lelheti föl abban a történelemben, a melyben az emberiség örök eszméje időben és térben nyilvánul, s megmutatta, hogy az állam korántsem az önkény s a brutális hatalom képződménye, sőt inkább a gyakorlati ész legfőbb műremeke s az erkölcsi szabadság megvalósulása, s hogy a nemzeti államok egymás közötti collisiói és küzdelmei sem csupán abnormis bajok, sőt inkább nevelő eszközök a jónak s az isteni világkormányzás által az egyes népekre bizott fenséges célok és feladatok mennél

gazdagabb megvalósítására. Ez alapon úgy Hegel, mint Trendelenburg abban a nézetben van: „es könne die Menschheit durch längeren Frieden verweichlichen, oder in Üppigkeit und Wohlfahrt entarten“, s azt kívánják és remélik, „dass die auch im Frieden unvermeidlichen Kämpfe wirthschaftlicher Interessen, religiöser Gegensätze oder politischen Partheien mit den Waffen der Vernunft, der Sitte, des Rechts und des Geistes, unbehindert durch kriegerische Kulturstörungen, ausgefochten werden können“.

Újabban az egyes népek és nemzetek vitás kérdéseinek békés elintézését célzó ú. n. *békebíróóságok* eszméje kezd tért hódítani. S tényleg a diplomatiának legszebb feladata a népek békés érintkezésének és zavartalan versenyének biztosítása a munkásságban. Mert hát nem a hatalom és nem a földbirtok, s nem is a hadseregek vagy a gazdagság, hanem a komoly erkölesség az alapja az igazi nemzeti nagyságnak és jövendőnek. E nemzetközi békebíróóságok már sok konfliktust odáztak el. Így 1887-ben, mikor az Egyesült-Államok és Anglia között a viszonyok annyira kiélesedtek, hogy már a hadüzenetre került volna a sor, az amerikai kongresszus 12 tagja egy felíratot adott át Clevelandnak, az Unió elnökének, a melyben a vitás kérdésnek békebíróóság döntése alá való terjesztését kérték a hadüzenet helyett. Londonban szintén elfogadták a békebíróóság intézményét s a háború elmaradt. A példa Franciaországra is jótékonyan hatott és Passy békebíróósági tervzetét a képviselőház is elfogadta.

A nemzetközi választott bíróságokat több állam szerződésileg is biztosította. Így 1883-ban Anglia és Olaszország, 1887-ben Svéd-Norvégország és Spanyolország, 1886-ban Anglia és Görögország az egymással kötött kereskedelmi szerződésekből fölmerülhető vitás kérdésekre vonatkozólag. S a békeakciónak nagy erőt kölcsönöz az is, ha egyes államok, mint p. o. Svájc, Belgium stb. semlegeseknek deklarálják magukat más államok konfliktusainak esetén. De különösen lelkes szószólói a világbéke eszméjének s közrészvétet keltettek az eszme iránt, a *békeegyesületek*, a melyeknek ügyét az interparlamentáris konferenciák is hathatósan előmozdítják.

Talán a világbékére való ezen általános törekvés hatása alatt indította meg napjainkban a hatalmas orosz czár ismeretes manifestuma azokat a tárgyalásokat, melyek valamennyi népnek a reális és tartós béke jótéteményeit biztosítani s a jelenlegi esztelen fegyver-

kezések egyre nagyobb fejlődését megakadályozni volnának hivatva. Ha komoly a szándéka és van ereje a kivitelhez, úgy az ő fáradozása hosszú időre biztosíthatná a világbékét a kulturális emberiségnek. Mert ha az összes európai államkormányok komolyan akarnának a mai fegyveres békén segíteni, úgy a legsúlyosabb konfliktusok sem állhatnak annak útjában. Hiszen ma, midőn a vezér léghajóból kémlelheti a csatamezőt és távírattal oszthatja parancsait, midőn a földkerekségen 5.250,000 ember áll állandóan fegyverben, mely szám általános összetűzés esetén 44.250,000-re emelkedhetik, és midőn Európában a fegyveres béke létszáma 16.410,000-re emelkedik — 32 millió tartalékkal, — egy általános konflagráció halomra döntheti Európa összes trónjait és társadalmi rendjét.

De álljunk csak meg egy kissé. Az örök béke vagy világbéke megalapítását célzó régebbi és újabb törekvések mindmegannyian, történeti szempontból tekintve, abban tévednek, hogy egy abstract ideál kedvéért a *nemzeti államok jogait* hajlandók feláldozni egy magasabb hatalomnak, — már akár az univérsumonarchiának,¹ akár pedig a népszövetség eszméjének. Már pedig minden államnak, népnek vagy nemzetnek meg van a maga külön helye és rendeltetése a többiek között. A nemzeti állam lényege és értéke iránti érzék hiányzik p. o. Pierre apátnál, ki az államokban a középkori fel fogásra emlékeztetőleg csakis a fejedelmek privát tulajdonát látta. Hisz önmagát semmisítené meg az a nép, mely a maga állami önállóságának feláldozásával akarná megvalósítani az örök béke abstract ideálját. Épen az államok nemzeti sajáttsága és önállósága a legjobb biztosítéka azok békés érintkezésének s kulturális haladásának.

Pláne az örök béke kérdésénél sokan — mint Jules Simon, Bonghi, és régebben (1815 óta) az amerikai béketársulatok — az általános lefegyverzésre is gondolnak. A rövidlátó érzelmi politikusok

¹ Jól mondja *Eötvös J.*: A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása cz. művében, hogy az egyetemes monarchia szoros értelemben véve lehetetlen; annyi nyelv, jellem, vallás, szokások és műveltségre nézve különböző népeket egyesíteni és az őket elválasztó messzi térségek, tengerek daczára közös célra vezetni emberi erőt túlhaladó feladvány. S bizonyosságul hivatkozik a történelem tanulságaira, ú. m.: Nagy Sándor, Augustus, Nagy Károly és Dsengis-khán birodalmainak természetszerű rombadőlésére. Hivatkozik *Feuerbach* amaz állítására, a mely szerint „a világhuralom az emberiség sírja”, és meggyőződen kimutatja, hogy a politikai túlsúly sohasem biztosíthatja a béke állandóságát.

ugyanis abból indúlnak ki, hogy csakis a lefegyverzés mentheti meg a fegyveres béke alatt nyögő Európát a teljes tönkrementétől. Az angol-amerikai béketársulatok meg is formulázták annak az intervenció elvének elvetésére, az állandó hadseregek megszüntetésére s a békebíróóságok létesítésére vonatkozó főbb pontjait, és tudjuk, hogy még 1890-ben is interpellációt adott be a német birodalmi kormányhoz a centrupárti Reichensperger az általános lefegyverzés ügyében.

Az általános lefegyverzésről azonban aligha lehet szó, s csak egy romantikus politika foglalkozhatik azzal, — legfeljebb a fegyveres béke súlyos gazdasági válságainak és esztelen túlzásainak megszüntetéséről vagy a hadseregek létszámának a hatalmak részéről egy időben és egyenlő arányban való leszállításáról. Mióta ember él a földön, nagyon is érzi a háború borzalmait s örömmel élvezi a béke áldásait, s még is — évről-évre fejlődtek a hadseregek s a hadi szerek, s ma is csak úgy képes Európa megőrizni a békét, hogy állig fegyverben áll. Azért mondotta a minap a német császár is, hogy gyönyörű vállalkozás békét szerezni valamennyi népek, de az egész számvetésben egy kis hiba van, s a katonai szolgálat megtagadása elérhetetlen ábrándkép. A míg az emberiségen a bűn uralkodik, mindig lesz háború és gyűlölet, irigység és viszály, és mindig igyekezni fog az egyik ember a másikonál több előnyt szerezni. S jól mondotta *Tolszoi* az orosz czár békemanifestumára, hogy az államok mindent tehetnek népeik javára, csak azt nem eszközölhetik ki, hogy szomszédai ne fegyverkezzenek. Míg az emberekben meg lesz a vágy, hogy a másokét erőszakkal megszerezzék, vagy hogy a megszerzettet erőszakkal megtartsák, addig az államok mindig fognak fegyverkezni, sőt ha összebeszelnének is a mostani kormányok s együttes elhatározással elbocsátanák hadseregeiket, ki áll jól róla, hogy egy új Bismarck, a vér és vas elmélet nagy embere, vagy egy új világhódító Napoleon nem támad-e, a ki a nemzetközi szerződések ellenére durva erejével elvesz mindent, a mi elvehető? S csakugyan be kell vallanunk, hogy a népek története a háborúk története s ritkán van csak szó védelmi háborúkról.

S aztán, a míg az élet küzdelem s az emberek önzők, addig küzdőknek kell lennünk mindnyájunknak, illetve addig a háborúskodás lehetősége egyik kiváló eszköze a gondviselésnek a népek és nemzetek nevelése tekintetében. Azért mondotta *Kant* is a hábo-

rút „az emberiség hatalmas kulturközvetítőjének“, sőt „ein blosses Hirngespinnst“-nek jelzi a „dauernder allgemeiner Friede“ állapotát. És tényleg a vitézség és engedelmesség, az önfeláldozás és hűség legnemesebb akaraterényeire való nevelésnek egyik kiváló iskolája az egész embert testileg és lelkileg foglalkoztató hadseregnek az iskolája, a miért is a háború, *Moltke* szerint, „ein Element der von Gott gesetzten Ordnung“, mi nélkül a világ „würde ins Fällniss gerathen und sich in Materialismus verlieren“. ¹ *Schiller* is mestereleg értett a békés és harczias ideál erkölcsi jelentőségének poetikusan kifejezéséhez, a midőn Wallensteinjában a harczos szájából halljuk a békeszeretet magasztos énekét, Tell Vilmosában ellenben a földművelő szájából a háború magasztalását. S ha közelebbről a néplélek lényegét tekintjük, abban csakugyan a háború és béke ideálja elválhatatlan egységben van egymással, a miért is találóan mondja *Holtzendorff*: „es liegt kein Widerspruch darin, wenn Friedensliebe und ächter Kriegeszorn im Charakter des Volkes geschwisterlich mit einander gepaart sind“ és „noch immer ist für die Völker die Friedensliebe unlösbar gebunden an das Vertrauen auf die eigene Waffenkraft“.

A fegyveres béke mai elviselhetetlen terheinek testvéri segélyszövetségek alapján való megszorítása azonban a világbékére való törekvés egyik legelső és legfontosabb eszköze a népek és nemzetek köleső-

¹ Erre vonatkozólag mondja *Eötvös J.* is i. művében: A hosszadalmas béke sincsen veszély nélkül s hogy a népek mint a vizek megrothadnak, ha nincs, mi őket megmozogtassa . . . hogy az emberiségnek, azonképen mint a természetnek, vészekre van szüksége s hogy ép oly eszelőség panaszkodni a hátramaradt részletes pusztítások miatt, mint nyári vihar után a letört ágak és megtépett virágok láttára, megfeledkeznünk arról, hogy a vihar a feldöntött odvas fáért, az összetépett virágokért pótlékkül ezer fa, virág és fűszál magvát szórta a föld felett, melyek ezt kizöldeltetik és friss lombokkal takarják mindenütt, sőt végül azt mondja, hogy a béke biztosítására ajánlott rendszerek némelyike a háborúk legsúlyosabb bajainál veszélyesebb. Ez alapon hangsúlyozza, hogy vannak a háborúknak fényes oldalai; tagadhatatlan, hogy általuk a kereskedelem élénkült, a népek szétágazó erei egyesítettettek, az ismeretek terjedtek, hogy új találmányokra alkalmat szolgáltatottak, a nemzeteket versenyre indították, ily módon a tudományokat és művészeteket elősegítették, a tespedő erőket felköltötték a lelkesedés és magasztos feláldozás dicső példáiban, Codrus, Leonidás, Szondi, Losonczy, Zrinyi és mások honszeretetsugalta tetteiben nemünk nemesebb rendeltetését kétségen kívül helyezték.

nős érintkezése tekintetében, a miért is az annak egyengetését ezéltő nemzetközi békeegyesület áldásos működését üdvözlünk és támogatnunk kell tőlünk tehetőleg. De addig is, míg a világbéke, mint a népek s általában az egész emberiség politikai-ethikai vég-ezélja megvalósúl, kövesse mindenki *Kant* ismeretes kategorikus imperativusát, mely így hangzik: kiki a maga helyén mindenkor tőle telhetőleg legjobban, lelkiismeretes hűséggel és pontossággal teljesítse a maga kötelességét! S tartsuk folyton szemünk előtt az angol *Hume D.* szép képét, a mely szerint: ha a nemzeteket egymással szemben háborúba keveredve látom, úgy tetszik nekem, mintha két részeget látnék, a kik egy drága porcellán-szekrényben ütök-verik egymást. Mert nem elég az, hogy ők a kölesönösen egymásnak adott ülegek miatt lassan gyógyuló fájdalokat tartoznak elszenvadni, ezenkívül meg kell téríteniök a kárt is, a mit okoztak.

Az örök béke kérdésével tudtunkkal a magyar irodalomban egyedül *Pauler Tivadar* foglalkozott az „Uj Magyar Múzeum“ 1851. évi folyamának I. füzetében közzétett jeles tanulmányában. (18. lap). Helyesen mondja, hogy akármily véleménynyel legyünk az eszme valósítása iránt, akár ezt az emberiség legnagyobb áldásának, akár a végtespedés s erőtlenség szakának véljük, akár a harc magasztalói, akár ellenei sorába tartozunk: tagadhatatlan, miszerint az eddig csak a tudományosság szempontjából, elvontan vitatott feladvány a társulási szellem óriás ereje által felkarolva, az élet viruló terére ültetett át; nem többé a magányba vonúlt böl-eselő fürkészetei szemlélődéseinek, hanem ezerek, meg ezerek eszme-eseréjének tárgya korunk társadalmi mozgalmi között oly jelenté-kenynyé vált, hogy elméleti és gyakorlati nyomosságát többé félre nem ismerhetni. Elméleti nyomosságát nem, mert az eszme régóta tudományos elmélkedések anyagát képezé; az örök béke eszméje irodalmi szempontból a jogbőlelet (s főleg a nemzetközi jog) leg-érdekesebb kérdései közé tartozik; gyakorlati fontosságát nem, mert ki nem ismerné az egyszer megpendített eszmének, ha fogékony keblekben viszhangra talált, világrendítő hatalmát? ki tagadhatná meg annak óriási erejét?... Ha ezen társadalmi mozgalom, köz-vetlen célját tekintve, néhány év múlva nyom nélkül elenyészne is, ezen eszme létesítésére vonatkozó közegek oly mélyen hatnak az álladalmi belélet szervezetére, hogy megpendítésök, ezerek előtti

vitásuk közvetve kiszámíthatatlan következményekkel lehet; és már ez oknál fogva is, ezen eszmének a történet és tudománybani nyilvánulásai, a jelen mozgalomnak előzményei, figyelmünket méltán veszik igénybe.

Majd így folytatja: Közelíthetni pedig a joguralom és ebből folyó béke magasztos céljához: az emberiségnek *társadalmi és egyéni tökéletesedése* által; az álladalmi intézetek kifejtése egyrésztől, másról a szellemi és erkölcsi műveltség terjesztése azon egyetlenegy ösvény, melyen az erőhatalom országának megdöntésével a jog felsőbbtségét biztosíthatni. A politikai, a társadalmi haladás föltételei és közegeinek részletes megalapítása az *összes* államtan feladványa; az állami alaptörvények világos meghatározása és kellő biztosítása, alkotmányos intézmények által korlátolt főhatalom, a nyilvánosság s vélemény szabadság törvényes honosítása, a véderőnek *cezélszerű*, a polgári szabadság és kötelesség elvein nyugvó szervezése, a nemzetek erkölcsi személyességének elismerése és ennél fogva a területek magánbirtok gyanánti elidegenítések, fegyveres beavatkozások megszüntetése, végre általános nemzetjogi elveknek közmegegyezés útján megalapítása volnának a főpontok; melyekhez, mivel a kölcsönös viszonyokbani egyenlőség, mint a jog alapeleme, az erők arányától tételeztetik fel, az álladalom belerejének alapjául szolgáló nemzeti érzelmek szilárdítása, az erők aránytalanságának szövetségek általi kiegyenlítése és az ily módon alapított viszonyos egyensúlynak szorgos fentartása járúlna, mely intézmények életerejüket csak a nemzetek szellemi és erkölcsi fejlődése, a műveltség, erkölcsiség és vallásosság terjesztése s a nemzetgazdászati és politikai józan elvek elismerése és általánossá létele által nyerhetik. Csakis akkor méltán remélhetni, miszerint a nemzetek, mint az emberi nagy család életműves tagjai, szövetségekbe lépdenek s ezekre bízandják kételyes jogügyeik kiegyenlítését, eldöntését.

Tartalmas értekezését Pauler, a béketársulatok, a vallási elmélet követőinek, a nemzetek szövetségi szervezetének, a viláгурalom eszméjének s a politikai túlsúlynak előző beható bírálati ismertetése alapján, következő szép megjegyzésekkel végzi: Ha a mondottak folytán korunk jelen állapotát vizsgálat alá veszik, kétségbe nem vonhatni, miként még távol állunk a világbéke üdvárasztó eszméjének közelítőleg történendő valósulásától; számosak az akadályok, leküzdésök békés úton alig remélhető, és e tekintetben az egyik

békekongresszuson nem alaptalanúl mondatott: „Miszerint az egyetlen eszköz az örök békére a háború“; de ha fontolóra vesszük, hogy a múlt harcainak főforrásai közül többek már elapadtak, a vallási viszálykodások-szülte háborúk ideje lejárt, a kereskedelmi politika mindinkább béke tanává válik, ha figyelmünket a közvéleménynek a törvényhozás termeiben is visszhangra talált nyilvánulásaira irányozzuk, s ha meggondoljuk végre, hogy a háború, a múlt századok szabályszerű állapotja, most már a kivételek közé tartozik, valamint a tudományok és művészetek szellemileg, a gőzhajók, vaspályák, vám-, kereskedési és postaszereződések anyagilag sokszorozzák, szilárdítják a rokonszenv és közös érdekek kapcsait: bátran állíthatjuk, miként lassan, időnként visszalökve, de bizton haladunk a jog- és állambölesészet diadalkora felé, midőn a művelt nemzetek kölcsönös viszonyaik elintézésére testvéri segélyszövetségeknek szükségét érezni, és azt saját jogaik biztosítására életbe léptetni fogják.

S Paulert kiegészítve, végezetül ide iktatjuk még *Holtendorff*-nak az örök béke jövőendő útjait egyengető következő szép szavait: Világos dolog, hogy a világbéke előkészítésének és biztosításának praktikus útja csak akkor nyughatik szilárd alapokon, ha az egymással kulturális és alkotmányi tekintetben rokon országok mindent elkövetnek, hogy egyesült erővel féken tartsák a külső jogrend esküdt ellenségeit. Mielőtt az államok *külső* békéje megvalósúlhatna, az összes kulturállamoknak előbb a *belső* békét kell megvalósítaniok, és pedig három irányban: mint *vallási békét*, a mely a különböző cultusok egyenjogúságában és minden, az állam önállóságát veszélyeztető egyházi hatalom kirekesztésében áll; mint *gazdasági békét*, a mely korlátok közé szorítja az ökonomiai túlhatalom visszaéléseit, és mint *társadalmi békét*, a mely az ellenséges indulatú osztálygyűlölet megszüntetését és az államok nemzetközi jogszerű viszonyának elismertetését és ápolását tűzi ki feladatául.

S csakugyan a népek *belső* békessége szükségképi feltétele azok *külső* békés érintkezésének, s a haladás és a kultura biztosításának.

Eperjes.

DR. SZLÁVIK MÁTYÁS.